

MAHALLİLEŞME VE ŞEYHÜLİSLAM YAHYA

Hakan YEKBAŞ*

ÖZET

Klasik edebiyatımızın dil ve muhteva bakımından önemli kaynaklarından olan mahallî unsurlar, bazı klasik şairlerimiz tarafından daha belirgin bir şekilde kullanılmıştır.. Bu şâirlerden biri olan Şeyhülislam Yahya, bir din adamı kimliğine sahip olmasına rağmen hayatın zevk ve eğlencelerini sade İstanbul Türkçesini kullanarak şiirlerinde işlemiştir. Özellikle gazellerinde kullandığı sade Türkçesi, deyimleri, atasözleri ve halk deyişleri vasıtasıyla günlük hayatın içinden seçtiği canlı sahneleri anlatmada çok başarılıdır. Bu sanat anlayışı, onun mahallileşmenin XVII. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri olmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislam Yahya, mahallileşme, atasözü, deyim, günlük hayat.

NATURALIZATION AND SEYHULİSLAM YAHYA

ABSTRACT

Local factors which are important source of our classical literature in terms of contents were used more characteristicly by some classic poets. One of these poets, Şeyhülislam Yahya, although he has an identity of Muslim preacher, employed the delight and entertainment of life with elegant Turkish of Istanbul. Above all in his ghazals, he is highly successful in expressing the coloured stage chosen in daily life by using elegant Turkish, idioms proverbs, and folk sayings. Understanding of this art is effective in his being one of the most important representative of naturalization at XVII. century.

---

* Okt., Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Dili Okutmanı, hyekbas@mynet.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Key Words: Şeyhülislam Yahya, naturalization, proverb, idiom, daily life.

Giriş

Sanatsal bir ürün olan edebî eserin veya o eseri ortaya koyan edîbin değerlendirmesi yapılırken onu, içinde bulunduğu toplumdaki ve bağlamdan soyutlamak, hem sanatçıyı hem de ona ait edebî eseri anlamamızda ve yorumlamamızda en büyük engellerden biridir. Edebî bir dönemi veya anlayışı değerlendirirken eğer sanatçıya ve eserine sosyolojik yaklaşım perspektifinde sanatçı-eser-toplum bağlamında bir yaklaşımda bulunulmazsa yapılacak değerlendirmeler bilimsellikten ve objektiflikten uzak olacaktır. Örneğin; 17. yüzyılda yaşamış bir şâiri veya ona ait bir eseri değerlendirirken geleneksel ve klasik Osmanlı toplumunun zihinsel yapısına dinamik bir biçimde kaynaklık eden sosyo-kültürel unsurları belirlemekle işe başlamak daha doğru olacaktır.

Bu çerçevede Osmanlı toplumuna sosyo-kültürel bağlamda bütün alanlarda kaynaklık eden ve toplum hayatını şekillendiren üç ana unsur; *Türklüğe ait unsurlar*, *İslamî unsurlar* ve *mahallî unsurlardır*.¹ Bu unsurlar doğrudan ve dolaylı olarak toplum hayatının her noktasına nüfuz etmiş ve Osmanlıya ait bir yaşam tarzı, kültürel bir kimlik ortaya koymuştur. Bu üç unsurdan Osmanlı toplum hayatına ve kültürüne etki eden en önemli etken ise hiç kuşkusuz “İslam”dır. Hayatın her alanında kendisini gösteren ve ağırlığını hissettiren İslam, bireylerin ve devletin yaşamında en belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her şeyden önce “Müslüman” bir devlet olan ve tarihî çizgisi itibariyle son “İslam İmparatorluğu” olma vasfı taşıyan² Osmanlının bu kimliğini görmeden yapılan eleştirilerin sağlıklı olduğunu söylemek de pek mümkün değildir. Türklerin İslam’ı kabulü ile kültürü, medeniyeti, örf ve adetleri, efsaneleri, dünya görüşü üzerinde meydana gelen köklü değişiklikler sayesinde Türklük, İslamlıkla eş değer bir anlama gelmiştir. Türklük ve İslam kadar bir diğer önemli etken olan mahallî unsurlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun üç kıtaya yayılan çok dinli, çok dilli ve çok kültürlü hayatının etkisiyle sosyal hayatın dolayısıyla edebiyatın önemli kaynaklarından biri hâline gelmiştir. Buna bağlı olarak birçok araştırmacıya göre de güzel sanatların ve edebiyatın kaynağı olarak görülen din³ ve yerel unsurlar⁴

¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yay., Ankara 1984, s. 1-17.

² İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 8.

³ M. Fuad Köprülü, “Türk Edebiyatının Menşei”, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yayını, Ankara 1999, s. 52.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

bu noktada en büyük etkisini klasik edebiyatımız üzerinde göstermiştir.

Osmanlı coğrafyasında var olan çok kültürlü sosyal hayat, klasik edebiyatımızın önemli kaynaklarından ve malzemelerinden olmuştur. Bir geleneğin ürünü olan klasik şiirimiz; temelde Türk-İslam kültürünün oluşturduğu ve beslediği kültürel, estetik, dinî, tasavvufî ve felsefî değerlerin yanı sıra mahallî unsurlardan da hakkıyla istifade eden bir anlayışa sahiptir. Bunun doğal sonucu olarak günümüzde bile hâlâ tartışılabilen bir canlılığa ve kalıcılığa sahiptir. Birçok klasik şâir de Türk, İslam ve mahallî unsurlardan istifade ederek gerçek anlamda *klasik* şiirler yazmışlardır. İşte bu klasik şiirler sayesinde ki klasik şâirlerimiz, yaşadıkları toplumun inancını, aşkını, hasretini, sevincini, özlemini, lirizmini, ıstırabını kısacası *Osmanlı* olan herşeyi anlatan bir edebiyat anlayışı oluşturmuşlardır.

Bu geleneğin oluşturduğu şiir anlayışı, görünenlerin ardında görünmeyenleri, somut olanların arkasında soyut olanları anlatmaya çalışmıştır. Bu yüzden olsa gerek devamlı olarak soyut ve günlük hayattan kopuk olmakla suçlanmıştır. Halbuki soyut şiir, toplumdan soyutlanmış şiir demek değildir.⁵

İşte bu noktada klasik Türk edebiyatına yapılan suçlamaların haksızlığı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türk edebiyatı içinde hiçbir edebî dönem herhalde klasik Türk edebiyatı kadar tartışılmamıştır. Klasik edebiyatımızın ortaya çıkışından günümüze kadar gelen süreçte birçok edebiyatçı, klasik şâirlerin içinde bulunduğu bağlamı dikkate almadan yaşadıkları dönemin sosyal hayatı, toplumun sanata ve sanatçıya bakışını tespit etmeden klasik Türk edebiyatı hakkında çoğu zaman haksız suçlamalarda bulunmuş, azınlıkta diyebileceğimiz bir grup da bu suçlamalara cevap vermek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede suçlamaların temelde iki noktada birleştiğini görmekteyiz: Biçim ve öz. Klasik edebiyatımızı biçim bakımından eleştirenler, onun dilde ve söyleyişte yabancı sözcüklerden gereğinden fazla istifade ettiğini söylerken, öz yani içerik bakımından eleştirenler ise şiirde kullanılan somut ve soyut malzemenin yerli olmadığından çoğunlukla Arap özellikle de Acem

⁴ Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 259-260.

⁵ Alaeddin Özdenören, "Divan Şiiri Savunma İstemez", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Makaleler*, (haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 274.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

kültürüne dayandığından ve günlük hayattan soyut olduğundan şikayet ederler.⁶

Bu olumsuz eleştirilere karşın özellikle son dönemlerde yapılan ve klasik şiiri yukarıda bahsedilen üç ana unsurun etkisini gözardı etmeden yani bağlamı da dikkate alarak inceleyen bilimsel araştırmalar da yapılmıştır. Ortaya konan bu araştırmalar bize göstermiştir ki klasik şâirler, sanıldığı gibi aksine ne kullandıkları dil malzemesiyle ne de şiirlerindeki muhteva itibarıyla toplumdan soyut bir şiir anlayışına sahiptir.

Bu çerçevede özellikle şiirlerinde sade Türkçeye ve yerli unsurlara ağırlık veren şâirler, daha fazla ilgi çekmişlerdir. Bunun sonucunda edebiyat tarihçileri tarafından çoğunlukla *mahallileşme cereyanı*,⁷ *mahallileşme akımı*⁸ gibi isimlerle anılan bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa mensup şâirler, şiirlerinde kullandıkları sade dil, yerli unsurlar ile klasik şiire getirdikleri farklı ve yeni soluk sayesinde araştırmacıların ilgi odağı olmuşlardır.

Bu şâirlerden biri de XVII. yüzyılın büyük şâirlerinden olan ve klasik Türk edebiyatında mahallileşmenin önemli temsilcilerinden biri sayılan Şeyhülislam Yahya'dır. Gerek kişiliği gerekse şiir anlayışı ile yaşadığı çağda ve kendisinden sonraki dönemlerde derin izler bırakan Şeyhülislam Yahya, kaynaklarda isminden övgüyle bahsedilen bir şâirdir.

Farklı Bir Şeyhülislam

Şeyhülislam Bayramzâde Zekeriya Efendi'nin oğlu olarak İstanbul'da dünyaya gelen Yahya Efendi⁹, kültürlü bir aileden gelmenin etkisiyle iyi bir eğitim almıştır. Çeşitli görevlerde

⁶ Klasik Türk edebiyatının muhtevası ve diliyle ilgili olarak yapılan eleştirileri genel olarak değerlendiren çalışmalardan bazıları için bk.: Mehmet Kahraman, *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, Beyan Yay., İstanbul 1996; Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünûnda Edebî Tenkit*, MEB Yay., İstanbul 1994.; Erdoğan Erbay, *Eskiler ve Yeniler, Tanzimat ve Servet-i Fünûn Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı*, Akademik Araştırmalar Yay., Erzurum 1997.

⁷ M. Fuad Köprülü, "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri" *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 308.

⁸ Özkırımlı, Atilla, "Türk Edebiyatında Akımlar", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt:4, Cem Yay., İstanbul 1987, s. 1152-1153.

⁹ Beyânî Mustafa b. Carullah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, (haz. İbrahim Kutluk) TTK Yay., Ankara 1997, s. 337; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C. II, (haz. İbrahim Kutluk), TTK Yay., Ankara 1989, s. 1081; Mustafa Safâî Efendi, *Tezkire-i Safâî*, (haz. Pervin Çapan), AKM Yay., Ankara 2005, s. 730; Seyyid Rıza (Zehrimarzade), *Rıza Tezkiresi*, (nşr. M. Sadık Erdağı,) Türk Dili ve Edebiyatı Kitapları, Ankara 2002, s. 107; Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri*, (haz. Cemal Kurnaz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986, s. 52.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

bulunduktan sonra Sultan IV. Murad döneminde yıldızı parlamıştır. IV. Murat'ın danışmanlığını yapmış¹⁰, şiir meclislerinin vazgeçilmez isimlerinden biri olmuştur. Hatta Sultan Murat ile yakınlıkları o derecedir ki, padişahın Şeyhülislam Yahya'ya "Baba" şeklinde hitap ettiği ifade edilir.¹¹

Şeyhülislam Yahya, her şeyden önce aldığı dinî eğitim yüzünden kişiliği ve yaşam tarzıyla bir din adamı kimliğine sahiptir. Tezkirelerde, "*envâ'-ı ma'ârif ü fezâ'il ile mevsûf*"¹², "*'ulûm u fûnûn-ı muteberâtda ihrâz-ı kasbât*"¹³, "*ilm ü fazîlet ile ârâste*"¹⁴, şeklindeki ifadelerle ilmi ve fazileti övülmüştür. Hatta "*Ebu's-Su'ûd Efendi'den sonra gelen müftülerin mümtâzi*"¹⁵ olduğu belirtilmiştir. Şeyhülislam Yahya'nın zamanının tüm dinî ilimlerine vâkıf olduğu söylenir.¹⁶ Bu ifadeler ilimde geldiği seviyeyi göstermesi bakımından önemlidir. Tüm bunlara rağmen Şeyhülislam Yahya, divanında farklı bir kimlik ile karşımıza çıkar. Görevini ifa ederken klasik medrese tahsili almış bir din adamı portresi çizen Yahya Efendi, şiirlerinde çoğunlukla beşeri aşkın izlerini taşıyan rind kimliğiyle, uhrevî ve soyut bir dünya yerine canlı ve gerçek hayatın yaşandığı bir dünya tasavvuruyla, hayal edilmiş değil yaşanmış hissi veren aşklarıyla tamamen farklı bir kimliğe bürünür. Bundan dolayıdır ki Şeyhülislam Yahya'dan bahsederken *farklı* bir din adamı olduğunu söylemek sanırız yanlış olmayacaktır.

Yukarıda bahsedilen klasik şiir geleneğinin oluşmasındaki unsurları kişiliğinde ve şiirinde cem' etmiş bir şâir olan Şeyhülislam Yahya, diğer klasik şairlerden farklı özellikleriyle dikkat çeken bir isim olmayı başarmıştır. Şeyhülislam Yahya, dinî bir eğitim almasına ve medrese İslam'ının kuralcı, şekilci anlayışı içinde yetişmesine rağmen içinde bulunduğu zihinsel ve sosyal dünyanın estetik değerlerinden hakkıyla istifade etmesini bilmiş bir şâirdir. Geleneksel medrese eğitimi içinde yetişen ve ilmiye bürokrasisinin en üst makamı olan şeyhülislamlığa kadar yükselen Yahya Efendi, bulunduğu konuma ve aldığı eğitime rağmen profane (din dışı) denilebilecek bir sanat anlayışıyla döneminde ve kendisinden sonraki çağlarda geniş

¹⁰ J. W. Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, III-V (ter.: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 196.

¹¹ Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s. 63.

¹² Kınalızâde, *Age*, s. 1081.

¹³ Beyânî, *Age*, s. 337.

¹⁴ Rıza, *Age*, s. 107.

¹⁵ Müstakimzâde Süleyman Saadeddin, *Devhatü'l-Meşâyih*, Çağrı Yay., İstanbul 1978, s. 47.

¹⁶ Abdurrahman Hibrî, *Enîsü'l-Müsâmirîn* (çev. Ratip Kazancıgil), Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yay., Edirne 1996, s. 100.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

yankılar uyandırmış bir isimdir. Gerçi şiirlerinde meyhaneyi mescide tercih etmesi¹⁷ sık sık şaraptan bahsetmesi¹⁸ gibi sebeplerle Şeyhülislam Yahya'nın dinî tutumlara aykırı bir tavır sergilediğini ifade edenler olmuşsa da¹⁹ bu iddialar doğru değildir.²⁰ Bu gibi kavramlardan bahsetmesi onun klasik şiirimizdeki rind-zahid, meyhane-mescit istiaresinden yola çıktığını göstermektedir. Bu istiareye göre riyakârların yani zahidin yeri mescittir, rindlerin mekânı ise meyhanedir.

Bu konuyla ilgili olarak Ali Yıldırım tarafından yapılan bir çalışmada; Şeyhülislam Yahya'nın divanında "meyhane" ve "mescit" istiarelerinin kullanımı oransal olarak açıklanmıştır. Buna göre şâirin divanında meyhane ile ilgili olarak geçen "sâkî, rind, humâr, mey, şarâb, bâde, hamr, cür'a, piyâle, harâbât, bezm..." gibi kelimelerin, zühd ve zahidle ilgili olarak geçen "mescit, savma'a, hânkâh, câmi, zâhid, sofi, hâce, seccâde, tespih..." gibi kelimelere oranla daha olumlu anlamda kullanıldığı divanı incelendiğinde görülecektir. Taşlıcalı Yahya ve Şeyhülislam Yahya divanlarında "harâbâtî" ve

¹⁷ Toğru yoldur maksada sapmam reh-i meyhânedен
Zâhîde sorman tarîk-i hânekâhî gösterir (G. 105/6)

Niçin terk eylesin meyhâne küncün rind-i meyhâre
Ne zâhiddir ne râhib neylesin ol mescid ü deyri (G.416/2)

Dem-â-dem gûşe-i meyhânedе humlar gelir cûşa
Nasîb olmadı zühhâda cihânda böyle bir küşe (G. 342/1)

¹⁸ Anlamaz keyfiyyet-i hâl-i dili huşyâr olan
Mest-i câm-ı bâde-i bezm-i elest anlar beni (G.390/3)

Yahyâya eylersin ibâ feryâdın anlarsın hevâ
Vâiz mey-i engür ile mestâne mi sandın beni (G.436/5)

Bâde-i hum-ı mecâzî bize te'sîr etmez
Eski meyhâreleriz köhne şarâb olsa bize (G.307/3)

¹⁹ Bu konuyla ilgili olarak İbnülemin Mahmut Kemal'in aktardığı bir olay vardır: Bir gün Fatih camiinde meşhur Kadızade etbândan Hurşit Çavuşoğlu ismindeki şeyh, kürsüde vaaz ederken Yahya Efendinin bir gazellerinden birinin matları olan:

Mescidde riyâ-pîşeler etsin ko riyâyı

Mey-haneye gel kim ne riyâ var ne mürâyî

beytini okuyarak "Ümmeti Muhammed! Her kim bu beyti okursa kâfir olur. Zira bu beyit, küfr-i sarihtir." şeklinde hezeyanlar savurmasıyla cemaatte bulunan ve şiirden anlayan kimseler "Böyle bi-pervâlık ve müftî-i asrı tekfir etmek ne demektir" diye itiraz ederek meclisi terk etmişlerdir. (İnal, İbnü'l-emin Mahmud Kemal, *Dîvân-ı Yahyâ*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334, s. 9-10.)

²⁰ Melek Kahraman Dikmen, *Klasik Türk Şiirinde Dinî-Tasavvufî ve Dindışı (Profane) Şiir Tasnifi ve Şeyhülislam Yahya Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2004, s. 123.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

“zühdi” kelimelerinin olumlu ve olumsuz anlamlarının kullanımını oransal olarak inceleyen Ali Yıldırım, Şeyhülislam Yahya'nın “harâbâtî” kavramı etrafında meyhane ile ilgili kavramları % 94 oranında olumlu olarak kullandığını söylemektedir. Yıldırım'a göre “zühdi” kavramı etrafında oluşan kelimeler ise % 69 oranında olumsuz anlamda kullanılmıştır.²¹ Tabii bu oranlar şâirin içki ve ona bağlı kullanımları gerçek anlamlarıyla kullandığını göstermemektedir. Şâirin divanında yer alan “*Sâkinâme*”si de bu açıdan değerlendirilmelidir.²² Bilindiği gibi klasik Türk edebiyatında, şarapla ilgili kavramlar etrafında gerçek anlamın yanında ağırlıklı olarak tasavvufî mana taşıyan istiareler kullanılmaktadır.²³ Şeyhülislam Yahya da daha önce yukarıda ifade ettiğimiz gibi sembolik dili kullanmada başarılı bir şâirdir. Bir şeyhülislam olmasına rağmen yanlış anlaşılmalara sebep verecek bu ifadeleri kullanması onun farklı kişiliğini gözler önüne seren bir diğer örnektir.

Belki de bu yüzden olsa gerek şeyhülislam kimliğine rağmen şiirlerinde sergilediği profane yaklaşım, döneminde çok fazla yadırganmamıştır.

Şeyhülislam Yahya'nın şiirlerinde sergilediği tavır, kullandığı dil, yararlandığı yerli unsurlar onu, mahallîleşmenin önemli temsilcilerinden biri yapmıştır. Özellikle gazeldeki başarısıyla ilerleyen yüzyıllarda adından sıkça bahsedilmiştir. Nedim:

Nef'î vâdî-i kasâ'idde sühan-perdâzdir
Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi²⁴

derken, Yahya'nın Bâkî tarzında gazel yazdığına ve bu nazım şeklindeki başarısına işaret eder. Benzer şekilde Bursalı Mehmed Tahir, Şeyhülislam Yahya'nın Bâkî'nin yolundan gittiğini ve Nedim'in şiirindeki letafete sahip olduğunu söyler.²⁵ Buna mukabil

²¹ Ali Yıldırım, “Taşlıcalı Yahya ile Şeyhülislam Yahya Divanlarında Zühdi ve Harâbâtî Kelimelerin Kullanımı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2007, s. 77-82.

²² Sâkinâmede ve divanda geçen aşağıdaki beyitler, şarapla ilgili kavramların gerçek anlamlarının yanı sıra tasavvufî anlamda da kullanıldığını gösteren örnek beyitlerdir. Örnek beyitlerde geçen “*elest, belâ, bezm...*” gibi tasavvufî anlam içeren kelimeler bu görüşümüzü doğrulamaktadır:

Gel ey neşve-dâr-ı şarâb-ı *elest*
Belâ güşesi için efkâr mest (Sâkinâme 1. beyit)

Neşvedâr itmişdi Yahyâyı *mey-i bezm-i elest*
Dâhi peydâ olmadan âlemde âdem neşvesi (G. 404/5)

²³ Mehmet Arslan, *Aynî, Sâkinâme*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 18.

²⁴ Muhsin Macit, *Nedim Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 72.

²⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000, s. 498.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Gibb de, Yahya'nın şiirinin bir yönüyle Bâkî'ye bir yönüyle de Nedim'e kadar uzandığını ifade eder.²⁶ Bazı kaynaklarda ise kaside ve gazelde Nef'i'nin, üslupta ise Bâkî'nin tesiri altında kaldığı belirtilir.²⁷

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Yahya, şiir anlayışı ve üslubuyla klasik şiirimizin eski devriyle yeni devri arasında bir mutavassıt yani geçiş rolünü üstlenmiştir.²⁸

Edebiyat araştırmalarında mahallileşme değerlendirilirken özellikle iki unsurun ön plana çıktığını görürüz. Bu görüşler genel olarak şiirlerde kullanılan dil ve sanat anlayışı etrafında kümelenmektedir. Şâirlerin bu konularla ilgili sanat anlayışlarından yola çıkmak suretiyle mahallileşme tanımlanmaktadır. Bazı edebiyatçılar mahallileşmeyi tanımlarken dilde sadeleşmeyi, bazıları ise şâirlerin şiirlerinde günlük hayatı ve yerli malzemeyi kullanmasını ön plana çıkarmışlardır.²⁹

Şeyhülislam Yahya Divanında Mahallileşme

Klasik Türk edebiyatı, Osmanlı coğrafyasında yaşayan farklı kültürlerin de etkisiyle zaman içinde dil ve söyleyiş bakımından kendine has bir edebî gelenek oluşturmayı başarmıştır. Bu çerçevede oluşan edebî gelenek; Osmanlının dinî, tarihî, coğrafi, siyasi ve kültürel ilişkilerinin bir gereği ve sonucu olarak Arap ve İran dillerinden, edebiyatlarından da etkilenmiştir. Bu bağlamda klasik edebiyatımızda Türkçe kelimelerin yanı sıra Arapça ve Farsça kelimelerin de kullanıldığını görmekteyiz. Buna mukabil bazı klasik

²⁶ Gibb, *Age*, s. 197.

²⁷ Altunsu, *Age*, s. 62

²⁸ Veli Ertan, *Meşhur Şeyhülislamlar*, Bahar Yay., İstanbul 1969, s. 67.

²⁹ Mahallileşmeyi dilde sadeleşme ve günlük hayata ait yerli malzemenin kullanılması olarak değerlendiren bazı görüşler için bk.: Tahir Üzgör, *Edebiyat Bilgileri*, Veli Yay., İstanbul 1983, s. 39; Atillâ Özkırmı, "Türk Edebiyatında Akımlar", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt:4, Cem Yay., İstanbul 1987, s. 1152-1153; Hıfzı Tevfik Gönensay, Nihad Sami Banarlı, *Başlangıcından Tanzimata Kadar Türk Edebiyatı Tarihi*, Güven Basımevi, İstanbul 1942, s. 218-220; Muhsin Macit, "Mahallileşme Cereyanı ve Nedim", *Osmanlı 9* (Kültür ve Sanat), Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 711-717.; M. Fuad Köprülü, "Millî Edebiyat Çereyanının İlk Mübeşşirleri" *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 278-281; Mermer, Ahmet, *Türkî-i Basît ve Aydınlı Visâli'nin Şiirleri*, Akçağ Yay., Ankara 2006. s. 58-61; L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yay., İstanbul 1984, s.288.; Haluk İpekten, *Bâkî (Hayatı Sanatı Eserleri)*, Akçağ Yay., Ankara 2004. s.32.; Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divanı*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., No:37, Sivas 1991, s. 61-132; Dilek Batıslam, *Nedim Divanı'nda Mahallileşme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 1993, s. 1-5; Tunca Kontantamer, "Nedim'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yay., Ankara 1993, s.337-340; Mine Mengi, "Necâti'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", *Erdem*, C. 2, S. 4, AKM Yay., Ocak 1986, s. 47-50.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

şairler; bu duruma tepki göstererek şiirlerini sade bir dille yazmaya çalışmışlar, özellikle atasözü ve deyimlerini, halk söyleyişlerini kullanmışlardır.

Klasik Türk edebiyatında atasözlerini ve deyimleri şiirlerinde ilk olarak Sâfi mahlaslı Cezerî Kasım Paşa'nın kullandığını Latîfî'den öğrenmekteyiz. Sâfi için, “*Şu'arâ-yı Rûmda mesel-güylük evvel andan sâdir u zâhir olmuş ve merhûm Necâtî Begde kemâlin bulmuşdur.*”³⁰ diyen Latîfî, bir anlamda şâiri mahallîleşmenin öncüsü saymaktadır. Daha sonraları Necâtî Bey³¹, Aydınî Visâlî³² gibi şâirlerin şiirlerinde atasözü ve deyimlerini, halk söyleyişlerini şiirlerinde ustalıkla kullandığını görmekteyiz. İlerleyen asırlarda ise “*Osmanlı şiirlerinde, yerli hayatı aksettiren levhalar, imparatorluğun askerî başarılarından mülhem teşbihler ve istiareler, birçok tarihî hâdiseleri yaşatan samimi eserler...*”³³ dilde sadeleşmenin önemli sebepleri arasındadır. Özellikle 16. yüzyılda Türk şâirleri sadece kaside ve gazel tarzında değil mesnevilerde de konu ve dil bakımından kendi toplumumuza özgü farklı bir anlatım tarzı meydana getirme, millî ve mahallî öğeleri yansıtırma çabası için girmişlerdir.

XVII. yüzyılda yaşayan Şeyhülislam Yahya da mahallîleşmenin önemli temsilcilerinden biri olarak hem dilin sadeliği anlamında hem atasözü ve deyimleri şiirlerinde kullanmasıyla İstanbul Türkçesini şiirlerinde kullanmış bir şâirdir. Bu bakımdan şâirin, “*Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur*” mısrasındaki sadelik, Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından “*bizim Türkçemiz*” şeklinde ifade edilir.³⁴

Tanzimat Döneminin önemli isimlerinden olan Ziya Paşa da Şeyhülislam Yahya'nın özellikle gazelleriyle kendine has bir tarz oluşturduğunu ve üslubunun zarif olduğunu ifade eder:

Tanzîm-i gazelde bir de Yahyâ
Bir vâdi-i hâs kılmış ihyâ
Nazûk söyler sözü be-gâyet

³⁰ Latîfî, *Tezkîret-ş-Şu'arâ ve Tabsîratü'n-Nuzamâ* (haz. Rıdvan Canım), AKM Yay., Ankara 2000, s.349.

³¹ Necâtî'nin şiirlerinde atasözlerinin kullanımı için bk.: Mine Mengi, “Necâtî'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı”, *Erdem*, C. 2, S. 4, AKM Yay., Ocak 1986.

³² Aydınî Visâlî'nin dil ve sanat anlayışı için bk.: Mermer, Ahmet, *Türkî-i Basît ve Aydınî Visâlî'nin Şiirleri*, Akçağ Yay., Ankara 2006.

³³ M. Fuad Köprülü, “Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri”, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 288.

³⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997, s. 3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Bir sâdelik içre bin letâfet³⁵

Şâirin divanına baktığımızda da İstanbul Türkçesinin canlılığı ve lirizmi hemen göze çarpar. Bu canlılığın oluşmasında önemli bir yeri olan deyimler, Şeyhülislam Yahya tarafından sıkça kullanılır. Aşağıdaki örnek beyitlerde görüleceği gibi şâir, bugün bile aynı şekilde kullandığımız birçok deyimî şiirlerine başarıyla yerleştirmiş, deyimleri günlük konuşma dilinin sadeliği içinde kullanmıştır.³⁶

Sipih-r-i saltanatda gün gibi bir mâh-ı nev toğdu
Beşâretler gözü aydın yine erkân u a'yânın (K. 3/2)

Sabah olunca yüzü karası çün etdi zuhûr
Gece aceb neye göğsün gerip gezerdi kamer (K. 4/7)

Ayagina yüzünü sürmekile sultânım
Gubâr-ı kûyun olur tûtîyâ-yı ehl-i basar (K. 4/22)

Âşık-ı bî-dil nice söyleşmege kâdir olur
Biri biriyle ağız bir idicek ol iki leb (G. 16/2)

Ol şeh-i âlem kimin kanına girmişdir
Hışm-nâk olmuş ser-â-pâ giydigi esbâb surh (G. 41/2)

Gönül yapmak da yıkmak da elinde dostum
Olur elbette ne eylerse şeh-i kişver murâd (G. 43/3)

Acı sözler niyet eylersen de olmam bî-huzûr
Çünkü eyler ol zebânile o leblerden sudûr (G. 55/1)

Sarı saman altında su yürütmede mâhir
Hakkâ ki hazân faslı da kallâş-ı cihândır (G. 84/4)

Gözüm gibi görüp baş üzre tutmak nice olur seyret
Bana âlemde nergis gibi bir sâhib-nazar göster (G. 98/4)

Esdi kûyundan sabâ şâd olmaga bâdî budur
Ayagi tozuyla geldi bâis-i şâdi budur (G. 112/1)

Dest-i ihsânınla zulmânî hicâbı ref' kıl
Kâ kim ol dergâha varam alnım açık yüzüm ak(G. 175/3)

³⁵ Ziya Paşa, *Harabat*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1875, s. 167.

³⁶ Şâirin divanından verdiğimiz örnek beyitler ; “Rekin Ertem, *Yahya Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1995.” adlı çalışmasından alınmış olup beyitlerin yanına önce nazım şekli (Kaside: K., Gazel: G. Beyitler: B.) ve numarası, daha sonra da beyit numarası verilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009

Âteşin ruhsârile seyr eylesen ol kâfiri
Zâhidâ hiç şüphesiz *gevrerdi imânın* senin (G. 210/2)

Efendi zâhir ü bâtın diler kulun ola Yahyâ
Kapına *yüz sürer* âteş dilinde âb gözünde (G. 345/7)
'Abîr-i hâk-pâyın sakınır bir katre yaş dökmez
O 'âşık kim *ayagın tozuna bir kez yüzün sürdü* (G. 415/2)

Yahya divanında bazı deyimler ise bugünkü kullanımlarından ve söyleyişlerinden daha farklı şekilde ifade edilmişlerdir. Deyimlerde farklı kelimeler kullanılmasına rağmen bugünkü kullanımlarıyla aynı anlamı taşımaktadırlar.³⁷

Ey gönül aglama gül sünbül-i hoş-büyundan
Ebrden nem kapar ol hatt-ı semen-sâ ter olur (G. 77/2)
(buluttan nem kapmak)

Bir iki gün de lâle-i mey-hârî seyr edin
Ditrer ayâğı tutamaz eli sâgarı düşer (G. 89/2)
(eli ayağı tutmamak)

³⁷ Şeyhülislam Yahya'nın divanında geçen diğer deyimlerin bazıları için bk.; “(laf atmak, G. 57/2), (can atmak, G. 57/1), (ağız açık kalmak, G. 67/4), (gönlü akmak, G. 77/3), (başına belayı almak, G. 80/5), (taş taş üstünde bırakmamak, G. 93/3), (dünyayı dar etmek, G. 104/4), (gecesi gündüzü birbirine girmek, G. 130/3), (ayağına düşmek, yüz sürmek, G. 138/1), (yabana atmamak, G. 145/5), (utancından erimek, G. 151/3), (ele girmek, ele geçmek, G. 153/1), (el vermek, G. 155/1, G. 450/5), (gönlü dara düşmek, G. 155/3), (başa çıkmak, G. 160/5), (başına çıkmak, G. 203/3), (ayağını basmak, G. 166/3), (hatırını kırmak, G. 1179/4), (kulağına girmek, G. 196/4), (göz değmek, G. 198/4), (ruhsat vermek, G. 201/5), (göz açdırmamak, G. 214/2), (gözden geçirmek, G. 214/4), (ağzının suyu akmak, G. 223/4, G. 2845, G. 387/6), (tuzağa düşürmek, G. 240/1), (gözden çıkarmak, G. 247/3), (yüz tutmuş, G. 260/2), (gönül almak, G. 265/3, G. 449/1), (yola gelmek, G. 265/4), (kan tutmak, G. 267/3), eli ayağı büzülmek, G. 274/4), (başını taştan taşa vurmak, G. 276/6), (sabrı tükenmek, G. 283/1, G. 345/6), (yoluna kurban olmak, G. 285/5), (yoluna can vermek, G. 290/4), (kan dökmek, G. 300/4, G. 379/2), (daldan dala konmak, G. 304/1), (gözü açık, G. 312/3), (gönlü açılmak, G. 314/1), (gözüne girmek, G. 314/3), (kan ağlamak, G. 323/6, G. 400/5), (el üstünde tutmak, G. 333/1), (yere çalmak, G. 344/2), (başa çıkmak, yüz bulmak, G. 347/2), (kanına eklemek doğramak, G. 348/2), (kalbinde yer etmek, G. 348/3), (tahammül etmek, G. 353/5), (başına bela olmak, G. 359/5), (ayağına düşmek, G. 366/5), (üstüne düşmek, G. 391/3), (kan yutmak, G. 392/2, G. 419/3), (gözü tutmak, G. 400/1), (baş kaldırmak, G. 404/4), (devlet kuşu başına konmak, G. 405/5), (başını vermek, G. 410/4), (sözünün eri olmak, G. 410/5), (yüzüne bakmak, hatırını sormak, G. 415/4), (gönlüne girmek, G. 419/1), (baştan çıkarmak, G. 421/3), (ağlamaktan gözünde yaş kalmamak, G. 422/1, G. 440/5), (gözü bir yerden ısırmak, G. 430/1), (göğsünü germek, Kıta 12), (ayağını kesmek, Kıta 19), (eli açık, Kıta 33, Kıta 34), (ağzını tutmak, B. 3), (bir hırka bir lokma, B. 31), (kendi söyleyip kendisi dinlemek, B. 42), (ayağa düşmek, B. 54), (burnundan gelmek, B. 81), (kurban olmak, B. 96), (gözü yolda olmak, B. 99), (yüz karası, yüzünü vurmak, B. 126).”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Lutfile kendüye cezb eyledi hâlinde bulup
Kalmaz ihsânın altında dil ol gîsûnun (G. 209/4)
 (iyiliğin altında kalmamak)

Etdi nesîm-i müjde sihir nergis ü güle
 Erdi zamân-ı nefha-ı Hakk *çeşm ü gûş olun* (G. 194/4)
 (göz kulak olmak)

Şimdi ey Yahyâ benim bahr-i leâl-i mağfiret
 Sözlerim *gûşunda mengûş olmayan* bilmez beni (G. 445/5)
 (kulağında küpe olmak)

Yâr hattını trâş etdirir asla turmaz
 Şöyle nâzik geçinir *üstüne kıl kondurmaz* (Beyit 46)
 (üstüne toz kondurmamak)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi İstanbul Türkçesini adeta karşılıklı konuşma üslubu içinde samimi bir dille kullanan Yahya, deyimleri de şiirlerinde başarıyla kullanmıştır. Bu sayede hem şiirine anlam zenginliği kazandırmış hem de halk kültürü ve söyleyişlerine ne kadar yakın olduğunu göstermiştir.

Şeyhülislam Yahya'nın şiirinde anlam zenginliğini oluşturmak amacıyla kullandığı bir diğer dil malzemesi de atasözleridir. Bir milletin asırların tecrübesine dayanan, toplumun sosyolojisini, psikolojisini, tarihini, folklorunu yansıtan milli varlıkları olan atasözleri, Yahya divanında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumun hayat felsefesini yansıtan atasözlerinin kullanımı sadece Şeyhülislam Yahya da değil, hemen hemen tüm klasik şairlerde görülen bir özelliktir.³⁸ Klasik şairlerimiz, şiirlerinde atasözlerini

³⁸ Klasik şâirlerimizin atasözlerini kullanımıyla ilgili olarak yapılan çalışmalardan bazıları için bk.: Abdülkadir Karahan, "Trabzonlu Figânî'de Atasözleri ve Deyimler", *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, C. XXIII, 1977-1979, 1981 s.165-174; Mine Mengi, "Necâî'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", *Erdem*, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, C.2. S.4, TTK. Basımevi, Ankara 1986; H. Dilek Batıslam, "Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler", *Türkoloji Araştırmaları*, Fuat Özdemir Anısına, 1997, s. 107-123; Bayram Ali Kaya, "Azmi-zâde Hâletî Divânı'nda Atasözü ve Deyimler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S:118, Şubat 1999, s. 149-168; İlhan Çeneli, "Zati Divanında Atasözleri ve Deyimler", *Türk Kültürü*, Ocak 1973, S. 123, s. 253-158; İ. Halil Ersoylu, "Fatih'in Şiir Dilindeki Atasözü ve Deyimler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran 1983, S. 24, s. 173-183; Cemal Kurnaz, "Taşlıcalı Yahya Beğ Divanında Atasözleri ve Deyimler", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Faruk K. Timurtaş'ın Hatırasına Armağan, 1979-1983, C. XVII-XXI, 1-2, Ankara 1984, s. 195-207; Cemal Kurnaz, "Hayâlî Bey Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Millî Kültür*, S: 52, 1986, s. 42-44; Süreyya Ali Beyzadeoğlu, "Atasözlerinin, Deyimlerin Divân Şiirimize

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/5 Summer 2009*

kullanmak suretiyle düşüncelerini daha etkili ifade etmeyi ve şiirlerini süslemeyi amaçlamışlardır. Yahya'nın bu konuda oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Şâirin atasözlerini kullanırken bazen vezin gereği kelimelerin yerini değiştirdiğini, farklı kelimeler kullandığını bazen de çekirdek kelimeler yoluyla tenasüp oluşturmak suretiyle atasözünün anlamına göndermede bulunduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede şâirin divanında tespit ettiğimiz bazı atasözleri şunlardır:

İltifât eyler sana ey dil o şâl-ı nîk-baht
Meyl eder elbette hâke meyve-dâr olsa dıraht (G. 30/1)
 (Meyve veren ağaç eğilir.)

Ehl-i derdin dūd-ı âhından sakınsın âyîne
 Yarı hodbîn etmeğe igen ziyâ göstermesin (B. 135)
 (Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste.)

Âşığa Bağdâd irâğ olmaz vücûdun fülkünü
 Cûy-ı eşkin kûy-ı yâre irgürür mânend-i Şat (G. 167/2)
 (Aşığa Bağdat sorulmaz.)

Şu şartla tutarın tîr-i yâre sînemi Yahyâ
Çekip hadengini alırsa anda dermeni kala (G. 349/5)
 (Çivi çıkar izi kalır)

Görüldüğü gibi şâir, divanında halk kültürüne ait atasözlerinden ve deyimlerden hakkıyla istifade etmesini bilmiştir. Gerçi atasözlerini ve halk söyleyişlerini kullanmakta mahir olan şâirin buna karşın gazellerinde fikrî unsurlara fazla yer vermediği görülmektedir.³⁹

Şeyhülislam Yahya'nın dilindeki sadeliği ve üslubundaki zerafeti, yaşadığı dönemde halk arasında kullanılan fakat atasözü ve deyim sayılmayan vecize diyebileceğimiz halk deyişlerine de rastlamaktayız.:

Seni bu sûrete koyan gülün aşkıdır ey bülbül
Neye düşse anı yakıp kül etmek şân-ı âteşdir (G. 56/3)

Sefâ-yı rûz-ı ruhun mahveder hat-ı şeb-reng

Yansıması ve Bilinmeyen Bir Osmanlı Yâdigârı 'Armağan"', *Türk Edebiyatı*, Ağustos 1999, s. 30-33.; Süreyya Ali Beyzadeoğlu, "Osmanlı Dönemi Atasözleri ve Deyimlerinden Divan Şiirinde Yer Alan 20 Atasözü ve Deyim", *Türk Kültürü*, Haziran 2003, S. 470, S. 350-358; Dilek Erenoğlu, "Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler", *Turkish Studies International Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, Fall 2007, s. 1150-1167.

³⁹ Murat Uraz, *Şeyhülislam Yahya*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul 1944, s. 10-11.

Karânu gece erişir nehârın ardınca (G. 361/3)

Derlerdi inanma suya vü yâre tayanma
Yahyâ niçcin ol ârızı gülnâra tayandı (G. 439/5)

'Akli çok olduğuna bir kişinin
Sözü az olduğu delâlet eder
'Akli nâkıs olan kişi amma
Katı çok söyleyip cehâlet eder (Kıta 39)

Etmez va' de eylese gelmeğe ol mehlikâ gelmez
Ezelden böyle âdettir *güzellerden vefâ gelmez* (B. 44)

Ahd-ı riyâyı anma etme bize bahâne
Sâki getir şarâbı *uymaz zamân zamâne* (B. 82)

Kişiyê mihnet erişmek 'adûdan gam değil ammâ
Belâ vü mihnet oldur ki erişe âşînâdan (B. 117)

Sâkiyâ mey sun ki aşk-ı yârdan bî-tâkatım
Evveli âsân göründü âhiri ammâ ne güç (G. 36/3)

Hırka vü tâcile zâhid kerem et sikleti ko
Âdeme cübbe vü destâr kerâmet mi verir (G. 108/5)

Ders-i aşkın müşkilin Yahyâ nice hall eylesin
Söyleyenler kendisin bilmez bilenler söylemez (G. 137/5)

Mahv eder revnâk-ı ruhsârını hatt-ı siyehin
Kangı gündür ki anın âhiri ahşâm olmaz (G. 139/3)

Germ ü serdin çekmeyenler âlemin âdem midir
Vâizâ hiç sende eşk-i germ ü vâh-ı serd yok (G. 184/4)

Hudâ kerîmdir elbette eylemez mahrûm
Murâdına erişir her kişi Hudâ diyerek (G. 195/4)

Âdem nedenli şîr-dil olsa şikâr olur
Etse kaçan nigâh-ı gazâlâne gözlerin (G. 201/3)

'Aşkın nice düşvâr idigin her kişi bilmez
Bir ben bilirim çekdigimi bir de bir Allah (G. 305/2)

Gülşen-i 'âlem-i 'aşkın benim ol bülbülü kim
'Âlemin bir bilirim kışını da yazını da (G. 360/4)

Birisi aglamayınca biri gülmez hemân Yahyâ

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Surâhî aglasa câm-ı şarâb-ı erguvân gülse (G. 376/5)

Öldürürlerse rakîbi gam değil âşıkların
Mü'mine katli helâl olmuşdur kâfirlerin (B. 58)

Bu yalan dünyâ içinde ne ki varise yalan
Bu yalan dünyâ içinde bir iki gün oyalan (B. 76)

Şâirin duygu ve düşüncelerini anlatırken sık sık halk söyleyişlerinden faydalanması üstelik bunu konuşma dili üslubuyla gerçekleştirmesi, onun İstanbul Türkçesini kullanmadaki başarısını göstermektedir. Sonuç itibariyle bu ifadeler ister şâire ister halka ait olsun, dil ve anlatım bakımından mahallîleşmenin şiire yansımaları olarak görülmelidir.

Bu bağlamda aşağıdaki beyitler de şâirin sade bir Türkçeyle rindâne ve âşıkâne denilecek bir tarzda konuşma dilini ne kadar kıvrak ve canlı olarak kullandığını göstermesi bakımından önemlidir:

Söz kim zebânıma gele gûyâ zebânedir
Ben âşıkım sözüm de benim âşıkânedir (G. 88/1)

Sun sağarı sâkî bana mestâne desinler
Uslanmadı gitdi gör o dîvâne desinler (G. 93/1)

Peymânesini her kişi toldurmada bunda
Şimde gerü bu meclise meyhâne desinler (G. 93/2)

Göstermedi bize ruhun ol gonca bir zamân
Sonra açıldı vechini bildik ki âl imiş (G. 159/3)

Gülmedik devrinde rahât vermedi bir ân bize
Çok tolaşdı çok cefâlar eyledi devrân bize (G. 325/1)

Solar ruhun gülün zinhâr olma gül mağrûr
Gelen hazândır efendi bahârın ardınca (G. 361/3)

Bir niyâz ile lebin emdirdi çok nâz etmedi
Lutf u ihsânı bana çok sevdiğim az etmedi (G. 395/1)

Şeyhülislam Yahya; sadece kullandığı samimi, sade ve şehirli Türkçesiyle değil hayata bağlı, hayatın zevklerini tatmak isteyen kişiliğiyle yüzünü yaşanan gerçek hayata çevirmiş, şiirlerinde aşkın yanı sıra günlük yaşamın ayrıntılarına da yer vermiştir. Samimi ve sade İstanbul Türkçesiyle, yaşadığı dönemin günlük olaylarını, gelenek ve göreneklerini, gezi ve eğlence yerlerini şiirlerine yansıtabilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Şâirin divanına baktığımızda da onun yerleşme konusundaki samimiyetini rahatlıkla görebiliriz. Kendisi meşihat makamında bulunmasına rağmen dinî şiirlere pek rağbet etmediğini daha önce belirtilmişti. Divanda yer alan yalnızca bir tevhit ve bir na't bunun açık bir göstergesidir. Bunların da kısa olması ve zoraki söylenmiş şiirler görünümünde olması klasik Türk edebiyatı geleneğine uymak için yazıldığını göstermektedir.⁴⁰ Uzun yıllar şeyhülislamlık yapmasına rağmen devamlı olarak aşktan, şaraptan, sakiden, meyhaneden bahsetmesi hür düşünceli ve hoşgörülü bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.⁴¹ Tabî daha önce de ifade ettiğimiz gibi şâir, şaraptan ve meyhaneden bahsederken klasik şiirimizdeki sembolik dil kullanımından yararlanarak çoğu kez tasavvufî istiarelerde bulunmuştur.

Şâirin mahallî unsurlarla ilgili olarak en dikkate değer taraflarından biri de günlük hayata dair sahneler sunmuş olmasıdır. Şeyhülislam Yahya, şiirinde sosyal hayatın mekân boyutunu yansıtırken açık mekân olarak sık sık saltanat merkezi olarak İstanbul'dan bahseder. Onun için İstanbul, "gülşen, gülistan, gülzar, bağ" kelimeleri etrafında "sevgilinin bulunduğu yeri" yani "kûy-ı yâr"ı temsil eder.⁴²

Beş yüz yıla yakın bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentliğini yapan İstanbul, aynı zamanda kültür ve sanat hayatında önemli bir yere sahip olmuş bir şehirdir. Kültür ve medeniyet merkezi olarak İstanbul; güzel doğa manzaraları, sarayları, konakları, köşkleri, eğlence yerleri, medreseleri, camileri ve günlük yaşamdaki renkli görüntüleriyle klasik şiirimize sık sık konu olmuştur.

Şeyhülislam Yahya da şiirlerinde canlı, yaşayan bir İstanbul'dan bahseder. Bâkî'nin:

Dil-rübâlarla 'aceb kesreti var her yolun
Geçemez hûblarından gönül İstanbûlun⁴³

şeklinde övdüğü İstanbul güzellerine Şeyhülislam Yahya da aynı şekilde göndermede bulunur:

Salındı 'ıyd erişdi yine hûbânı Sitanbûlun
Yine ârâste olsun Karâmânı Sitanbûlun (G. 197/1)

⁴⁰ Lütfî Bayraktutan, *Şeyhülislam Yahya Divanından Seçmeler*, KBY, İstanbul 1990, s. 43.

⁴¹ Hasan Kavruk, *Şeyhülislam Yahyâ Divânı*, MEB Yay., Ankara 2001, s. XXVI.

⁴² Kâzım Yoldaş, "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Sosyal Hayatın Mekân Boyutu", *Ekev Akademi Dergisi*, S: 20, Yaz 2004, s. 331.

⁴³ Sebahattin Küçük, *Bâkî Divânı*, TDK Yay., Ankara 1994, s. 265.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Şâirin İstanbul'un güzellerinden bahsederken dikkat çektiği bir noktada, İstanbul güzellerinin işvesidir, söyleyişidir. Bu güzeller öyle nazlıdırlar ki huriler onların nazını öğrense, âşıkların cennette de rahat yüzü görememesinden korkulmaktadır. Ayrıca şiirde *şive* kelimesi, *söyleyiş*, *telaffuz* anlamında da kullanıldığından İstanbul Türkçesinin güzelliği de vurgulanmaktadır.

Korkarın cennette de uşşâk râhat görmeye
Öğrenirse şive-i hûbân-ı İstânbûlu hûr (G. 55/4)

Şâir, yaşadığı zamanın gezinti ve eğlence yerleri olan At Meydanı, Vefa Meydanı, Karaman ve İstinye'den şiirinde övgüyle bahseder. Bu mesire yerlerinden biri de Vefa Meydanı'dır. Burada âşıklar, sevdiklerini beklemektedirler. Aynı zamanda meydanda eğlence yerleri bulunmaktadır. Güzeller, dolaplara binmektedirler. Bu halleriyle hepsi parlak aya benzemektedirler.

Safâlar kesb edip 'uşşâk olunsun merhabâ yer yer
Vefâ Meydânına gelsin civânânı Sitanbûlun (G. 197/2)

Döner hurşîd-i 'âlem-tâbına gerdûn-ı gerdânın
Binip dolâba her bir mâh-ı tâbân-ı Sitanbûlun (G. 197/3)

İstanbul güzellerinin gezmeye çıktığı yerlerden biri de At Meydanı'dır. Bu meydan eski zamanlarda at oyunları yapılan meydanlardan biridir. Sultanahmet Cami yanında Bizanslıların at oyunları ve araba koşuları yaptıkları Hipodrum'a Türkler bu ismi vermişlerdir.⁴⁴

Semend-i nâzla yügrük civânlar seyre çıksınlar
Pür olsun hûblarla At Meydânı Sitanbûlun (G. 197/4)

İstanbul'un semtlerinden olan İstinye'de doğal güzellikleri ile anılmaktadır. İstinye'de bülbüller çoktur ve devamlı olarak ötmektedir. Bilindiği gibi İstinye bülbüllerinin ötüşü ile ünlüdür.

Ko kafes nâlesini nağme-i pey-der-peye gel
Râygân dinleyelim bülbülü İstinyeye gel (B. 60)

Şâirin, İstanbul'daki irfan sahiplerinin şiirini beğendiklerini söylemesi bize İstanbul'un o dönemde edebiyat merkezi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Şâirlerimiz önceki dönemlerinde şiirlerini kıyaslarken İran'ı merkez olarak alırken artık İstanbul mihver olarak seçilmiştir. Şiirin değeri İstanbul'da belirlenmektedir. Bu anlayış da Şeyhülislam Yahya'da mahallîleşmenin bir yansıması olarak görülebilir.

Bir şi'r'in hak budur Yahyâ ki gâyet bî-nazîr oldu

⁴⁴ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 2004, s. 111-112.

Pesend eylerse lâyıık ehl-i irfânı Sitanbûlun (G. 197/5)

Şeyhülislam Yahya, İstanbul dışında Edirne'den de şiirlerinde övgüyle bahseder. Şâir, Sultan IV. Murat'ın tahta çıkışının üçüncü yılı münasebetiyle Edirne'ye gelişinde Nef'i'nin yazmış olduğu:

Nice dilşâd olmasınlar şeyh ü şâb-ı Edrine
Şehri teşrîf etdi Şâh-ı kâmyâb-ı Edrine⁴⁵

matla'ı ile başlayan gazeline, bir nazire yazmıştır. Yazdığı gazelde padişahın gelişiyile canlanan, yeniden gençleşen Edirne'nin her bir virane köşesinin bir hazineye mesken olduğunu söylemektedir:

Gül yüzün bûyun sabâda aldı âb-ı Edrine
Ben de bildim ki olur erzân gül-âb-ı Edrine (G. 310/1)

Şöyle mâ'mûr oldu hûbân-ı Sitânbûl ile kim
Câydır bir gence her künc-i harâb-ı Edrine (G. 310/2)

Şâir, Edirne'yi anlatırken bir zamanların ihtişamlı görüntüsünü yâd etmektedir. Şehir bir zamanlar gül bahçeleriyle doludur. Sarayda bülbüller ötmektedir. Gül bahçelerinde çeşit çeşit çiçekler bulunan Edirne'nin eski güzelliği dillerde kalmıştır. Artık aşktan ve şaraptan eser yoktur. Eski güzelliklerini kaybetmiş bu şehrin tek bir umudu vardır. O da Sultân Murâd'ın şehre gelmesidir. Şehirdeki zengin yoksul herkes padişahın gelişini beklemektedir. Edirne ile ilgili aşağıdaki gazelin her beytinde o dönemki Edirne'den canlı sahneler gözümüzün önüne gelmektedir:

Bir zamân gülşen değil miydi sarây-ı Edrine
Söylemez mi bülbül destân-ı sarây-ı Edrine (G. 378/1)

Bir fezâdır pür has u hâşâk her bir gülşeni
Reşk-i gülşenmiş zamânile fezâ-yı Edrine (G. 378/2)

Dilhırâş eyler nazar kıldıkça mihnet artırır
Dil-güşâ her bir makâm-ı gam-zedâ-yı Edrine (G. 378/3)

Bâdeden hâlî eser yok 'aşkdan bir kimsede
Bî-sebeb memdûh imiş âb u hevâyı Edrine (G. 378/4)

Edrine Yahyâ ayaklanmış ayaklansın deyü
Makdem-i şâhı umar bây u gedâyı Edrine (G. 378/5)

Şeyhülislam Yahya'nın sosyal hayatla ilgili olarak bahsettiği diğer mekânlar ise Kızılırmak, Torlu Suyu ve Âmid'dir.

⁴⁵ Metin Akkuş, *Nef'i Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1993, s. 337-338.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Kızılırmak ve Torlu Suyu, Sultan II. Osman'ın Leh seferi anlatılırken zikredilir. Savaş öyle kanlı olmuştur ki, Torlu Suyu'nun rengi kıpkızıl olmuştur. Burada savaşın şiddetini anlatmak için Kızılırmak'ın tevriyeli olarak kullanıldığını da görmekteyiz:

Kızılırmaga döndü Torlu suyu
Dem-i küffârla olup hûnîn (T. 1/4)

Sultan Murad'ın 1638 yılında Âmid'i ziyaret etmesi ve bu bölgeden vergi almak kasdıyla şehre geldiği de divanda anlatılmaktadır. Bilindiği gibi Âmid, Diyarbakır'ın eski adıdır.

Geldi mansûr u muzaffer Âmide verdi şeref
Kasdı budur kim ala cümle adûlardan harâc (T. 14/4)

Görüldüğü gibi Şeyhülislam Yahya divanında özellikle dış mekândan bahsederken yerli unsurlara ağırlık verilmiştir. Divanda Fırat, Dicle, Bağdat, Revan, Halep, Şam gibi mekan isimleri geçse de bunlar özellikle IV. Murat'ın Doğu'ya yaptığı sefer münasebetiyle zikredilir. Fakat özellikle yukarıda örnekleriyle verilen mekânlar günlük hayatın yerli unsurlarını yansıtmaya bakımdan Şeyhülislam Yahya'nın sosyal hayattan kopuk olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Şeyhülislam Yahya'nın yaşanan hayata dair gözlemleri sadece sosyal mekânlarla sınırlı değildir. Şâir, yaşanan hayatın her an içindedir. Bu yüzden XVII. yüzyıl Osmanlı toplumunun yaşamında önemli yeri olan bayramlara, şenliklere, eğlencelere, geleneklere ve inanışlara da divanında sıkça yer vermiştir.

Şâirin sosyal hayata dair çizdiği tablolarda ramazan ayına ve bayramlara ait tasvirler önemli yer tutmaktadır. Divanda yer alan 245. gazelde şâir, bayramın gelişle birlikte güzellerin ortaya çıkışından bahseder. Gerçi İsmet Zeki Eyüboğlu, bahsi geçen gazelin "Bayrâm" adında bir erkek sevgiliye yazıldığını iddia etmektedir.⁴⁶ Klâsik şiirimizin ve Şeyhülislam Yahya'nın aşka bakış açısına uygun olmayan bu görüşe katılmadığımızı ifade etmeliyiz. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bir eseri veya şâiri değerlendirirken yaşadığı asrın sosyal ve kültürel hayatını dikkate almadan günümüzün bakış açısıyla yapılacak değerlendirmeler, sağlıklı olmayacaktır. XVII. yüzyılda bir şeyhülislamın üstelik ilmi, fazileti, kişiliği ile kaynaklarda övülen bir şâirin erkek bir sevgiliye şiir yazdığını söylemek veya tüm şâirler için bu tür genellemelerde bulunmak doğru bir yaklaşım olmasa gerektir. Üstelik böyle bir gazelde dönemin hükümdarı Sultan Ahmed'i

⁴⁶ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*, Broy Yayınevi, İstanbul 1991, s. 146-147.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

zikretmesi de bu iddianın pek akla yatkın olmadığını da göstermektedir.

Aşağıdaki beyitlerde sokaktaki herhangi bir insan gibi ramazanın sona ermesinden ve bayramın gelmesinden dolayı sevinen bir insan tipini görmek mümkündür. Fakat bayram kısa sürmektedir. Buna rağmen küçük büyük herkes yeni ve güzel elbiselerini giymektedir:

Görünür rûze-dâr-ı hicie ancak yılda bir kerre
Çok eğlenmez gider bir dilber-i mahcûbdur bayrâm
(G. 245/3)

Ana küçük büyük bir câme-i zîbâyı hazırlar
‘Aceb makbûl-i ‘âlemdir ‘aceb mergûbdur bayrâm
(G. 245/2)

Şâir, bayramların gelişiyle birlikte insanların yeni elbiselerini giymesini bahçe istiaresi içinde de anlatmaktadır. Bayram, sadece halk arasında değil hükümdar katında da makbuldur:

‘Iyd oldu bâga makdem-i Sultân-ı kâmyâb
Gül-gûmî câmesini nola giyse gülsitân (K. 2/3)

Osmanlı toplumunda dinî bayramlar kadar bir diğer önemli bayram da Nevruz’dur. Klasik şiirimizde "Iyd-ı Nevruz" veya "Nevruz-ı Iyd" tamlamalarıyla anılan⁴⁷ nevrüz, bayram olarak kabul edilmiş ve kutlanmıştır. Aşağıdaki beyitte de bu yüzden sevgili yeni elbiselerini giymiştir, çünkü nevrüz bayramı gelmiştir.

‘Iydı ehl-i gülşenin nevrûzdur kim her nihâl
Bir yeni câmeyle eyler gül gibi ‘arz-ı cemâl (G. 232/1)

Yahya, başka bir beyitte ise eski bir astronomi inancına telmihte bulunur. Güneşin koç burcuna girmesi Mart’ın 21. gecesi yahut gününe rastlar. Yani baharın gelişini simgeleyen nevrüz bu güne rastlar. Bu yüzden nevrüz, çoğunlukla güneş ve baharla birlikte anılır.⁴⁸

Tal’atındır hüsrevâ mihr-i cihân-efrûzumuz
Kadr-i bahtındır cihânda ‘ıydımız nevrûzumuz (G. 140/1)

⁴⁷ Müjgan Cunbur, “Klasik Edebiyatımızda Nevruz”, *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri* (haz. Sadık Tural), AKM Yay., Ankara 1995, s. 50.

⁴⁸ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare Ve Sabiteler* (Burçlar), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı : 90, 1994, s. 174.

Şâir, bir başka beyitte yine eski bir geleneğe telmihte bulunurak nevruz vaktinin müneccimler tarafından tespit edildiğini ifade etmektedir:

Hatın eyyâm-ı şekdir rûz-ı nevrûzu yakîn etdi
Bu takrîbiyle birkaç gün temâşâ-gâh olur sahrâ (G. 4/2)

Eskiden bayramlarda eğlenmek için bugünkü anlamda lunaparklar kurulurdu. Halk hem eğlenmek için hem de gezmek için İstanbul'un büyük meydanlarında kurulan bu yerlere toplanırlardı. Bu parklarda günümüzdeki dönme dolaplar gibi dolaplar da bulunmaktadır. Dönme dolaplara binen güzeller de şâirin dikkatinden kaçmamıştır:

Döner hurşîd-i 'âlem-tâbına gerdûn-ı gerdânın
Binip dolâba her bir mâh-ı tâbânı Sitanbûlun (G. 197/3)

Devr eder ol 'ıyd-gehde câ-be-câ dólâblar
Yâni devr-i şevkdir dillerde olmasın melâl (G. 232/3)

Yine bu parklarda rüzgarın yardımıyla dönen salıncaklara binilmektedir:

Mehd-i şâh üzre binip etfâl-i günca şâd-kâm
Anları tahrîkde der-kâr olur bâd-ı şimâl (G. 232/4)

Güzellerde bu eğlence mekânlarında salıncaklara binmiş, karşılıklı olarak sallanmaktadırlar.

Biri birine mukâbil iki taze nahl-i gül
Karşı karşı salınır iki civân-ı bî-misâl (G. 232/5)

Dönemin eğlence araçlarından biri de oyunlardır. Cirit, Orta Asya'da yaşadığımız zamanlardan bugüne kadar yaşatılmış bir oyundur.

Cirîd atdın mübârek destinile kal'adan şehre
Hemân şebhâz-âsâ kondu ol bir bâm-ı bâlâya (T. 5/4)

Bu dönemin eğlence mekânlarında hokkabazlar ve canbazlar da bulunmaktadır. Sevgilinin saçı sebebiyle canbazlar da zikredilmektedir:

Kâkül-i yâr iledir kârı dil-i şeydânın
Rîsmanın kurar üstâd-ı resen-bâz bülend (G. 42/2)

Çeşitli vesilelerle sarayda ve halk arasında yapılan şenlikler, Osmanlı toplum hayatının vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu şenliklerden biri de Sultan IV. Murad'ın oğlunun doğumu üzerine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

yapılan kutlamalardır. Bu doğum vesilesiyle halk ve divandakiler sultanı tebrik etmektedir.

Sürûr u şevkile toldu cihânın haldı şâd oldu
Biri birine girdi tehniyetle halkı divânın (K. 3/3)

Şenlikler yapılırken donanma da zikredilir. Donanma, Sultan Osman için yazılan bir kasidede de konu edilir:

Deryâ misâl havzda gör aks-i gülleri
Gûyâ tonanma oldu deniz yüzüne revân (K. 2/7)

Pür-âteş etdi nahl-i gül-i âlı nahl-bend
Hiç görmedim tonanmada bir böyle pehlevân (K. 2/8)

Şeyhülislam Yahya divanında Sultan IV. Murâd'ın saltanatı döneminde tüm ülkede uygulanan tütün ve içki yasağına da gönderme yapmıştır. Bu yasağın toplumu o kadar etkilemiştir ki, yasakla ilgili hikâyeler, fıkralar günümüze kadar ulaşmıştır. Şâir de bu yasaktan muzdarip olmuştur. Şeyhülislam Yahya, yasağın olmasa şarabı bir kûpden içeceğini söylemektedir. Ama padişahın koyduğu yasağın yüzünden bunu yapamayacağını da bilmektedir:

Bâdeyi bir humda içsek kim ferâğı olmasa
Bir şarâbın mesti olsak kim yasâğı olmasa (G. 319/1)

Sultan IV. Murad şarabın yanı sıra tütün kullanımını da yasaklamıştır. O dönemde Sultan Murad'ın, yasağın hakkıyla uygulandığını teftiş için tebdil-i kıyafetle tütünün satılabileceği dükkânları gezdiği ve tütün satanları kendi eliyle öldürdüğü söylenmektedir.⁴⁹ Bu yasağın klasik şairlerimiz tarafından çeşitli kelime oyunları ile eleştirilmiştir. Şâirimizde tütün içemediği için şikâyet etmektedir. Bu zevki de tıpkı sigara dumanı gibi burnundan gelmiştir.

Ben dühân içdim diyü meclisde şâd olmam hele
İşret olsun mu bu kim fi'l-hâl burnundan gele (B. 81)

Her toplumun kültüründen kaynaklanan inançları vardır. Bu inançlar, bâtil olabileceği gibi geçmişte yaşanan tecrübelerden dolayı da ortaya çıkabilir.

Bunlardan biri olan cemre, kışın sona erdiğini ve baharın yaklaştığını gösteren çok yaygın bir inanıştır. Cemre suya düşünce havaların ısınacağına inanılmaktadır:

Gözüme 'aks-i ruhun düşmek ile yanmada gönlüm
Hevâ-yı dil katı germ oldu cemre âba düşelden (G. 283/2)

⁴⁹ Jean Thévenot, *1655-1656'da Türkiye*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 153.

Toplumumuzda eskiden beri kem gözlü, kötü niyetli kişilerin bakışlarının insanların başlarına gelen kötü olayların sebebi olduğuna inanılmıştır. Bu yüzden geçmişte olduğu gibi günümüzde de nazardan korunmak için nazar boncuğu veya muska takılmaktadır:

Fârig etdi mihrin özge mehlikâlardan beni
Hırz imiş ‘aşkın senin saklar belâlardan beni (B. 113)

Eskiden beri insanlar arasında sofranın ayaklarını meleklerin tuttuğuna veya sofraya kurulduğunda meleklerinde o eve misafir olduğuna dair bir inanış vardır. Hâlâ Anadolu’nun birçok yerinde geçerli olan bu inanca şâirimiz de telmihte bulunmuştur:

Huşk-ı nân-ı sufre-i dervîşi tahfif etme kim
Her gece kerûbiyân ol sufrenin mihmânıdır (B. 130)

Osmanlı toplumunda şihaba; meleklerin, semaya gizli haber için yaklaşan şeytanları kovalamak için kullanılan bir kırbaç olarak inanıldığını⁵⁰ aşağıdaki beyitten anlamaktayız:

Söz atar hışm ile kûyunda rakîbe ol perî
Yâ melek iblîse gûyâ âteş-i sûzân atar (G. 57/2)

Sonuç

Klasik edebiyatımızın ortaya çıkmasını hazırlayan şartlara baktığımızda Arap ve özellikle İran edebiyatının etkisinin büyük olduğunu görmekteyiz. Zamanla dilimiz ve edebiyatımız kendi içinde gelişip olgunlaşarak, toplumuza özgü bir kimlik kazanmıştır. Bu kimlik kazanma süreci içinde klasik şairlerimizin deyimlere, atasözlerine, halk deyişlerine ve günlük hayata ait unsurlara ağırlık vermesiyle birlikte mahallîleşme ortaya çıkmıştır. Dilde sadeleşme ve edebiyatta millîlik, halk kültüründen ve halk edebiyatından etkilenmeler yüzyıllar içerisinde kimi zaman artmış kimi zaman da azalmıştır. Bu süreç 18. yüzyılda Nedim’le en olgun eserlerini vermiştir.

Mahallîleşme, edebiyat tarihimizle ilgilenen birçok edebiyatçı tarafından çeşitli vesilelerle anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılan bir kavram olmuştur. Mahallîleşmenin ne olduğu veya ne olmadığı konusunda birçok fikir ileri sürülmüştür. Bu fikirler genel olarak şiirlerde kullanılan dil ve sanat anlayışı etrafında kümelenmiştir.

Zaman içinde dil ve edebiyatımızın kendi içinde gelişip olgunlaşması manasında, yerli ve halk tesirinde bir hareket olan mahallîleşme, aslında başlangıçtan beri klasik edebiyatımızda var

⁵⁰ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 428.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

olmuştur. Mahallîleşmeyi biçim ve öz açısından iki ayrı düzeyde ele aldığımızda da bazı şâirlerin ön plana çıktıklarını görmekteyiz. Önceleri sade Türkçe, atasözü ve deyimlerin kullanılmasıyla başlayan bu hareket, zaman içinde gelişerek dilden biçime ve günlük yaşama kadar uzayan bir alanda kendini göstermiştir.

Mahallîleşmeye bu açılardan bakıldığında Şeyhülislam Yahya, gerek şiirlerindeki sade Türkçesiyle gerekse yaşadığı dönemin sosyal hayatına dair gözlemlerini yansıtmadaki başarısıyla önemli bir şâirdir. Bir din adamı kimliğine sahip olmasına rağmen çoğunlukla din dışı şiirler yazmış, özellikle gazellerindeki kalenderâne üslup ile bizlere XVII. asrın İstanbul hayatından sahneler sunmuştur. Şiirlerinde gerçek hayattan alınan unsurların yanı sıra günlük dilde kullanılan konuşma kalıplarına, deyimlere, atasözlerine, halk deyişlerine yer vermesi onu, mahallîleşmenin en büyük temsilcilerinden biri yapmıştır. Bu bakımdan Şeyhülislam Yahya üzerinde durulması gereken bir şahsiyettir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Hıbrî, *Enîsü'l-Müsâmirîn* (çev. Ratip Kazancıgil), Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yay., Edirne 1996.
- AKKUŞ, Metin, *Nef'î Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1993.
- ALTUNSU, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972.
- ARSLAN, Mehmet, *Aynî, Sâkinâme*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- BAYRAKTUTAN, Lütfi, *Şeyhülislam Yahya Divanından Seçmeler*, KBY, İstanbul 1990.
- Beyânî Mustafa b. Carullah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, (haz. İbrahim Kutluk) TTK Yay., Ankara 1997.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.
- CUNBUR, Müjgan, "Klasik Edebiyatımızda Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri* (haz. Sadık Tural), AKM Yay., Ankara 1995, s. 37-51.
- ERTAN, Veli, *Meşhur Şeyhülislamlar*, Bahar Yay., İstanbul 1969.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

- ERTEM, Rekin, *Yahya Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1995.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*, Broy Yayınevi, İstanbul 1991.
- GİBB, J. W., *Osmanlı Şiir Tarihi*, III-V (ter.: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara 1999.
- İNAL, İbnü'l-emin Mahmud Kemal, *Dîvân-ı Yahyâ*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334.
- KAHRAMAN DİKMEN, Melek (2004). *Klasik Türk Şiirinde Dinî Tasavvufî ve Dindışı (Profane) Şiir Tasnifi ve Şeyhülislam Yahya Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- KAVRUK, Hasan, *Şeyhülislam Yahyâ Divânı*, MEB Yay., Ankara 2001.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C. II, (haz. İbrahim Kutluk), TTK Yay., Ankara 1989.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri", *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay., Ankara 1999.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Türk Edebiyatının Menşei", *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay., Ankara 1999.
- KÜÇÜK, Sebahattin, *Bâkî Divânı*, TDK Yay., Ankara 1994.
- Latîfî, *Tezkîret's-Şu'arâ ve Tabsîratü'n-Nuzamâ* (Haz. Rıdvan Canım), AKM Yay., Ankara 2000.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 259-260.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yay., Ankara 1984.
- MACİT, Muhsin, *Nedîm Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri*, (haz. Cemal Kurnaz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.
- Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî*, (haz. Pervin Çapan), AKM Yay., Ankara 2005.
- Müstakımzâde Süleyman Saadeddin, *Devhatü'l-Meşâyih*, Çağrı Yay., İstanbul 1978.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

- ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara 2000.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2001.
- ÖZDENÖREN, Alaeddin, “Divan Şiiri Savunma İstemez”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Makaleler*, (haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 273-274.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Cem Yay., İstanbul 1987.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 2004.
- Seyyid Rıza (Zehrimarzade), *Rıza Tezkiresi*, (nşr. M. Sadık Erdağı, Türk Dili ve Edebiyatı Kitapları, Ankara 2002.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare Ve Sabiteler (Burçlar), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı : 90, 1994, s. 131-179.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997.
- THÉVENOT, Jean, *1655-1656'da Türkiye*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978.
- URAZ, Murat, *Şeyhülislam Yahya*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul 1944.
- YILDIRIM, Ali, “Taşlıcalı Yahya ile Şeyhülislam Yahya Divanlarında Zühdî ve Harâbâtî Kelimelerin Kullanımı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2007, s. 69-88.
- YOLDAŞ, Kâzım, “Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı'nda Sosyal Hayatın Mekân Boyutu”, *Ekev Akademi Dergisi*, S: 20, Yaz 2004, s.329-344.
- Ziya Paşa, *Harâbât*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1875.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*